

Vlaanderen
is erfgoed

Beschermingsdossier

Duitse bunker 'Sinner Farm' uit de Eerste Wereldoorlog in Moorslede

Monument

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Beschermingsdossier:

Duitse bunker 'Sinner Farm' uit de Eerste Wereldoorlog,
Moorslede, Waterstraat zonder nummer – monument

INHOUDELIJK DOSSIER

Dossiernummer: 4.001/36012/105.1
Hannelore Decoodt
24/09/2016

INHOUDSTAFEL

1.	Beschrijvend gedeelte	4
1.1.	Situering	4
1.2.	Historisch overzicht	4
1.2.1.	De <i>Derde Slag bij Ieper</i>	4
1.2.2.	Duitse bunker bij <i>Sinner Farm</i>	4
1.2.3.	<i>Einheitsunterstände</i>	5
1.2.4.	Het geallieerde <i>Bevrijdingsoffensief</i>	6
1.2.5.	Tweede Wereldoorlog	6
1.3.	Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen.....	6
1.4.	Fysieke toestand van het onroerend goed	7
2.	Evaluerend gedeelte	7
2.1.	Evaluatie van de erfgoedwaarden	7
2.1.1.	Historische waarde	7
2.1.2.	Architecturale waarde	8
2.1.3.	Technische waarde	8
2.1.4.	Culturele waarde.....	8
2.2.	Motivering van het type bescherming.....	8
2.3.	Motivering van de afbakening van de bescherming	8
2.4.	Juridische toestand	9
2.4.1.	Onroerend Erfgoed:	9
2.4.2.	Ruimtelijke Ordening:	9
3.	Beheersvisie	9
3.1.	Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed	9
3.2.	Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed.....	9
3.3.	Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed.....	10
4.	Bronnen	10
5.	Bijlagen bij het inhoudelijk dossier	11
5.1.	Omgevingsplan bij de bescherming	11
5.2.	Fotobijlage	11
5.3.	Documentatie	11
5.4.	Criterionota	11

1. BESCHRIJVEND GEDEELTE

Dit beschermingsdossier maakt deel uit van het thematische beschermingspakket 'Bunkers uit de Eerste Wereldoorlog in het Duitse hinterland', dat op zijn beurt kadert in de reeks beschermingsdossiers van het erfgoed van beide wereldoorlogen in Vlaanderen. Meer duiding over dit thematische pakket is terug te vinden in de criterionota in bijlage. Hierin worden de belangrijkste krijtlijnen van de Eerste Wereldoorlog geschetst, evenals het belang en de evolutie van de Duitse bunkerbouw tijdens de *Grooten Oorlog*. Ten slotte worden de erfgoedwaarden en criteria besproken, die aan de basis liggen van de selectie van beschermingswaardige bunkers.

1.1. Situering

Duitse bunker in een weide ten noorden van de hoeve op adres Waterstraat 80, ten noorden van de dorpskern van Dadizele, ten zuidoosten van het gehucht Slypskappelle en het dorp Moorslede, ten westen van de weg Roeselare-Menen.

1.2. Historisch overzicht

1.2.1. De Derde Slag bij Ieper

Tot de zomer van 1917 bleef deze regio tussen Moorslede en Dadizele relatief gespaard van het oorlogsgeweld. In de zomer van 1917 werden de resterende inwoners van het gebied tussen het front en de weg Roeselare-Menen verplicht geëvacueerd (1). Door het geallieerde offensief, gekend als de *Derde Slag bij Ieper* of de *Slag bij Passendale* (31 juli – 10 november 1917), was de situatie er te gevaarlijk geworden. In de zone tussen Slypskappelle en Dadizele werden er in het najaar van 1917 vele militairen ingekwartierd.

Tijdens en na de *Derde Slag bij Ieper* kreeg deze regio vele beschietingen te verduren. Moorslede takelde volledig af, toen het systematisch werd beschoten door de Britse artillerie, in een poging om de Duitse aanvoerlijnen en artilleriestellingen te verwoesten. Ook vele bunkers overleefden de systematische artilleriebeschietingen niet. In en rond het dorp waren tegen de winter van 1917 nauwelijks bruikbare bunkers overgebleven.

1.2.2. Duitse bunker bij *Sinner Farm*

De hoeve waarbij de bunker werd opgetrokken, werd op Britse stafkaarten met *Sinner Farm* aangeduid (2). De bunker is duidelijk waarneembaar op een luchtfoto van 25 januari 1918 (3). Op de luchtfoto van 17 juli 1917 is een constructie op dezelfde plek te zien, maar het is onduidelijk of dit ook al deze bunker betreft (4). Mogelijk betreft dit een vooroorlogse constructie, zoals te zien op de topografische kaart van 1911 (5).

De hoeve *Sinner Farm* lag in het najaar van 1917 tussen de *Artillerie-Schutz-Stellung* en de *Moorslede Riegel* (6). De *Artillerie-Schutz-Stellung* komende van Stadenberg en verder, liep via Westrozebeke en Pottengemsgoed tot ten oosten van Moorslede. Ten noordoosten van Waterdam ontdeedde ze in de *Artillerie-Schutz-Stellung* en de *Moorslede Riegel*. De artilleriestelling liep verder langs de zuidwestelijke rand van Dadizele, de *Moorslede-Riegel* liep langs de zuidwestelijke rand van Ledegem.

¹ Lybeer 2014, 5; Houthaeye & Lecluyse 1997, 156, 161.

² De naam "*Sinner Farm*" komt in het beschikbare kaartmateriaal voor het eerst voor op de Britse militaire stafkaart *Dadizeele*, 28 NE 4, Ed 2A, 3/9/1917. De naam refereert naar een automerk. Ook de naburige boerderijen en kruispunten kregen namen van automerken: Triumph, Buick, Crossley, Daimler.

³ Britse luchtfoto 25/1/1918.

⁴ Britse luchtfoto 17/7/1917.

⁵ Topografische kaart van België, 28/4, 1911.

⁶ *Stellungskarte Ieperen*, Blatt XXII, 6/10/1917; *Stellungskarte Ieperen*, Blatt XXIV, 7/11/1917.

In het najaar van 1917, toen de *Derde Slag bij Ieper* in volle hevigheid woedde, waren beide stellingen op grondgebied Moorslede weinig uitgebouwd, aldus de beschikbare loopgravenkaarten. Eens de *Derde Slag bij Ieper* eind november 1917 doodbloedde bij Passendale, was de frontsituatie grondig gewijzigd waardoor ook de stellingen dienden herbekeken te worden. De *Moorslede Riegel* bleef behouden (7).

In de zone tussen Slypskappelle en Dadizele werden er in het najaar van 1917 vele militairen ingekwartierd: vooral aan de oostelijke zijde van de Waterstraat zijn er verschillende barakkenkampen terug te vinden (8). Ten oosten van de hoeve liepen verschillende paden. Er werd een smalspoor aangelegd vanaf Ledegem in westelijke richting, dus richting het front. Dit smalspoor takte meermaals af ter hoogte van *Sinner Farm*, tot aan de bewaarde bunker en een bunker ten zuiden van de hoeve (9).

In de onmiddellijke omgeving werden nog vele bunkers opgetrokken, waarvan er vandaag nog enkele exemplaren bewaard zijn ¹⁰. In februari 1918 werd er bij de hoeve artillerie opgesteld, wat doet vermoeden dat de bunker opgericht is ten behoeve van artillerie-eenheden (11). Ook naburige bunkers dienden voor artilleriedoeleinden (12).

1.2.3. Einheitsunterstände

De Duitse bunker bij *Sinner Farm* is een zogenaamde *Einheitsunterstand*, soms ook aangeduid als *Gruppenunterstand* (13). Dit betreft een gestandaardiseerd ontwerp dat in het najaar van 1917 in zwang kwam. Dergelijke *Einheitsunterstand* kon voor diverse doeleinden gebruikt worden: als commandopost of als communicatiepost of als verblijfplaats voor twee groepen infanterie of voor één groep infanterie en twee mitrailleurs met bediening, enzovoort. Het grote voordeel van dergelijk standaardontwerp was de vereenvoudiging van het bouwproces en de verregaande standaardisatie van de benodigdheden. Ook het feit dat de bouw probleemloos kon overgenomen worden door andere eenheden, was een groot voordeel. *Einheitsunterstände* werden vanaf eind 1917 massaal opgetrokken in de meer achterwaarts gelegen stellingen, zowel in de Ieperboog als aan het IJzerfront en het *Marinegebiet*.

Een *Einheitsunterstand* bestond uit een dubbele betonnen schuilplaats, eventueel met aanpalende observatiepost. Het grondplan bestond uit twee L-vormige (gebroken) toegangen aan de achterzijde, die de uiteinden vormden van één gang, waarop op zijn beurt twee ruimtes uitgaven. Gebroken toegangen dienden te voorkomen dat de binnenruimtes rechtstreeks getroffen konden worden door granaatscherven. Elke buitentoegang kon via een smalle, verticale schietgleuf vanuit de respectievelijke verblijfsruimte geobserveerd en desnoods onder vuur genomen worden. In de gang waren er normaal gezien één grote nis of meerdere nissen voorzien.

⁷ Vancoillie J. & Blicck K. 2016, 175.

⁸ *Stellungskarte Ieperen*, Blatt XXII, 6/10/1917; *Stellungskarte Ieperen*, Blatt XXIV, 7/11/1917. Vergelijk ook de Britse militaire stafkaarten *Belgium*, 28 NE, Ed 6A, 3/7/1917 met *Belgium*, 28 NE, Ed 8A, 1/10/1917.

⁹ *Belgium*, 28 NE, Ed 9A, 5/12/1917; *Belgium*, 28 NE, Ed 10A, 11/9/1918. Deze bunker is nu verdwenen. Het is niet duidelijk of dit de bunker betreft die op 29 maart 1932 werd afgebroken, cf. Lybeer R. 2008, 20.

¹⁰ Zie bijvoorbeeld de Duitse bunker bij *Deimler House* (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/216991>) en bij *Bulck Farm* (<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/relict/216989>).

¹¹ *Abschnitt Moorseele. Artillerie-Aufstellung der Div. A.*, 30/1/1918;

¹² *Abschnitt Moorseele. Nachrichtenmittel im Abschnitt der Div. A.*, 27/1/1918. Zie bijvoorbeeld Decoodt H. 2014, *Duitse bunker Deimler House*.

¹³ PH5-II/44: *Zu A.O.K. 4. Einheitsunterstand aus Eisenbeton für Gefechtsstände oder [...]*; PH14/109: diverse schetsen Gruppe Wijtschate, oktober – november 1917. Veel principes staan beschreven in PH3/1906: *Vorschriften für den Stellungskrieg für alle Waffen. Ergänzungsheft zum Teil 1b vom 15.12.16. Betonbauten. Vom 15 November 1917*; PH3/1907: *Vorschriften für den Stellungskrieg für alle Waffen. Teil 1b. Einzelheiten über Stellungsbau. Vom 26. August 1918*. Zie ook Vancoillie J. & Blicck K. 2016, 150-152.

De plafonds van de twee rechthoekige ruimtes bestonden ofwel uit zogenaamde *Wellblechbogen* (gebogen gegolfde plaatijzers) ofwel uit dicht bij elkaar geplaatste stalen balken of spoorrails, waartussen soms houten beplanking werd geplaatst. Gewelfde plafonds uit gewapend beton op *Wellblechbogen* hadden meer voordelen omdat ze een grotere weerstandskracht zouden genereren en gemakkelijker te hanteren waren. Anderzijds waren ruimtes, waarvan het plafond verstevigd was met stalen balken, overall even hoog en dus comfortabeler in vergelijking met ruimtes onder *Wellblechbogen*.

De twee rechthoekige verblijfruimtes waren normaliter onderling met elkaar verbonden via een lage doorgang. Ze bevatten eventueel enkele nissen, onder meer voor een kachel, met bovenaan in de nis een buis voor rookafvoer die uitmondde aan de achterzijde van de bunker. Doorheen het plafond zaten doorgaans kleine verticale openingen, die fungeerden als verluchtigingsgaten en periscopopeningen. De binnenmuren waren voorzien van uitsparingen voor houten planken waarin haken of nagels staken waaraan bedrading, kledij, of ander materiaal opgehangen kon worden.

Aan de achterzijde van de bunker bevond zich een betonnen trap en richel, waarop manschappen konden staan om een mitrailleur vanaf het dak te bedienen. Bij sommige *Einheitsunterstände* was er nog een bijkomend observatiegedeelte aan de bunker gebouwd, met een mangat doorheen het dak, dat via klimijzers of een ladder bereikt kon worden. Dit observatiegedeelte kon vanaf de gang of via een afzonderlijke, lage toegang bereikt worden. Een aparte toegang tot het observatiegedeelte zou veiliger zijn voor de manschappen in de bunker.

1.2.4. Het geallieerde *Bevrijdingsoffensief*

Toen het geallieerde *Bevrijdingsoffensief* van start ging op 28 september 1918, lag *Sinner Farm* in de sector van het Britse *Second Army*.

Tegen de avond van de eerste aanvalsdag was de volledige *Ypres Salient* heroverd (14): Geluvelde door de Britse *29th Division*, Beselare door de *9th (Scottish) Division*, Zonnebeke, Passendale en Poelkapelle door Belgische eenheden. Tijdens de tweede dag slaagden de geallieerden er in een opmars tot zeven kilometer te bewerkstelligen en de Keiberg en Moorslede te veroveren (15). De 9de Schotse divisie kon Dadizele binnendringen (16). Hiermee waren ook de iets meer noordelijk gelegen bunkers bij *Sinner Farm* tegen de avond van 29 september 1918 ingenomen (17). De gevechten in deze regio waren hevig.

1.2.5. Tweede Wereldoorlog

In mei 1940 werd de bunker gebruikt als schuilplaats (18). Hierin zouden veertig tot zestig vluchtelingen geschuild hebben. In de hoeve zelf werd een commandopost met telefoonverbindingen geïnstalleerd. Van hieruit zouden de gevechten rond de spoorlijn Ieper-Roeselare opgevolgd zijn.

1.3. Beschrijving met inbegrip van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen

Betonnen militaire constructie in een weide. De constructie ligt iets lager dan het maaiveld. Het dak, ten dele begroeid met gras, helt lichtjes af naar westelijke zijde.

De constructie is opgetrokken aan de hand van beton, dat aan de buitenzijde gegoten is tegen een houten bekisting.

¹⁴ Bogaert J. 1993, 4-5.

¹⁵ Weemaes M., s.d., 112-115, 128.

¹⁶ Houthaeye & Lecluyse 1997, 226.

¹⁷ Weemaes M. s.d., croquis 17.

¹⁸ Lybeer R. 2008, 20.

De constructie kent een min of meer rechthoekige plattegrond, op de lichte uitsprongen aan de oostelijke zijde na. Aan deze achterzijde vormt een uitspringend deel van de buitenmuur tussen de twee toegangen een richel met betonnen trap. Vanaf deze richel kon een mitrailleur bediend worden, waarbij het dak als borstwering fungeerde. Boven deze richel zit een kleine vierkante opening (rookafvoer).

De twee toegangen aan oostelijke zijde vormen de L-vormige uiteinden van een gang, die op zijn beurt toegang verleent tot twee rechthoekige binnenruimtes. Het plafond van de gang is verstevigd met stalen balken, waartussen houten beplanking zit. Ter hoogte van de buitentoegangen zit telkens een opening in de muur tussen gang en binnenruimte, die naar het midden toe versmalt. In de oostelijke muur van de gang is, ter hoogte van de richel een nis uitgespaard. In de vloer zit een vierkante uitsparing (waterputje).

Voor de overspanning van de twee binnenruimtes werden gebogen gegolfde plaatijzers, zogenaamde *Wellblechbogen*, geplaatst. In de muur tussen beide ruimtes zit een lage doorgang voor het plaatsen van een kachel. Het plafond van deze doorgang bestaat uit ijzeren profielen, waartussen bakstenen zitten. In dit plafondje zit een ronde opening voor rookafvoer. In de noordelijke ruimte is in de tussenmuur nog een bijkomende nis uitgespaard.

In de binnenmuren en rond de deuropeningen zitten uitsparingen voor houten planken. Deze houten planken zijn voor een groot deel bewaard. In de westelijke binnenmuur zit eveneens een houten nis voor een lamp.

Het is eigen aan bunkers dat er in de ondergrond in en rond de bunker constructieve elementen of militaire infrastructuur zitten die rechtstreeks verband houden met de bunker, zoals vloerplaten, waterafvoersystemen of bekabeling.

1.4. Fysieke toestand van het onroerend goed

De fysieke toestand van het onroerend goed waarvoor dit beschermingsdossier wordt opgemaakt is vastgesteld tijdens een plaatsbezoek op 9 maart 2016. De fysieke toestand is op dat moment fotografisch gedocumenteerd. Deze registratie is als bijlage bij het ministerieel besluit gevoegd en geeft een beeld van de toestand van het onroerend goed op het moment van de bescherming.

De bunker bevindt zich in een relatief goede toestand, voor een honderdjarige betonnen constructie. Hoewel de eigenaar de bunker soms leegpompt, staat de constructie vaak onder water.

2. EVALUEREND GEDEELTE

2.1. Evaluatie van de erfgoedwaarden

2.1.1. Historische waarde

Als zijnde een typische Duitse bunker, die in het najaar van 1917 werd opgetrokken in het Duitse hinterland, tussen twee stellingen in. In de omgeving van deze hoeve, die op Britse stafkaarten werd aangeduid met *Sinner Farm*, waren barakkenkampen ingericht en stond artillerie opgesteld. De **contextwaarde** van het Duitse hinterland is dus van groot belang. Het betreft een *Einheitsunterstand*, een standaardtype bunker dat vanaf het najaar van 1917 massaal werd opgetrokken in de verderaf gelegen Duitse stellingen. Dergelijke type bunker kon voor uiteenlopende doeleinden worden gebruikt: als manschappenverblijf, als commandopost, als mitrailleurspost, enzovoort. Deze bunker is wellicht ten behoeve van artillerie-eenheden opgericht.

2.1.2. Architecturale waarde

De bunker heeft een belangrijke architecturale waarde, als zijnde een **gaaf** bewaard voorbeeld van een *Einheitsunterstand*. Typerende kenmerken van dergelijk standaardtype zijn de richel met trap tussen de twee toegangen aan de achterzijde, de gang met nis en de twee rechthoekige ruimtes. Bij deze bunker werden gebogen gegolfde plaatijzers gebruikt voor de overspanning van de binnenruimtes, waardoor deze bunker **representatief** is voor gelijkaardige *Einheitsunterstände* die opgetrokken zijn aan de hand van *Wellblechbogen*. **Authentieke** elementen, zoals een deel van de houten beplanking en het houten verlichtingsnisje, zijn mooi bewaard.

2.1.3. Technische waarde

Als betonnen constructie, die specifiek voor militaire doeleinden werd opgetrokken. Deze betonnen constructie met zijn bouwtechnische kenmerken van zowel bovengrondse als ondergrondse aard, getuigt van het belang en de evolutie van de betonbouw in de stellingenoorlog, die de Eerste Wereldoorlog geworden was. Nooit eerder werden zo massaal betonnen verdedigingsconstructies opgetrokken als tijdens de Eerste Wereldoorlog. Daar waar er in de eerste oorlogsjaren werd geïmproviseerd en geëxperimenteerd met allerlei typologieën en toegepaste technieken in de betonbouw, evolueerde men geleidelijk naar zo sterk en efficiënt mogelijk uitgedokterde standaardontwerpen, die in sommige gevallen voor meerdere doelen konden gebruikt worden. Tijdens het interbellum en de Tweede Wereldoorlog zou dit leiden tot de massale uitbouw van heuse bunkerstellingen, met bunkers die tot in het kleinste detail waren gestandaardiseerd.

2.1.4. Culturele waarde

Als materiële getuige van de *Grooten Oorlog*, die Vlaanderen jarenlang in zijn greep had en het leven van ontelbaar veel mensen ingrijpend tekende of volledig verwoestte. De Eerste Wereldoorlog was een internationale gebeurtenis bij uitstek, met West-Vlaanderen als één van de strijdtoneelen waar honderdduizenden mannen uit de hele wereld vochten. De herinnering aan de Eerste Wereldoorlog kent nog steeds een breed maatschappelijk en internationaal draagvlak.

2.2. Motivering van het type bescherming

De Duitse bunker *Sinner Farm* uit de Eerste Wereldoorlog wordt beschermd als monument. Het Onroerenderfgoeddecreet definieert een monument als volgt: "een onroerend goed, werk van de mens of van de natuur of van beide samen, met inbegrip van de cultuurgoederen die er integrerend deel van uitmaken, inzonderheid de bijhorende uitrusting en de decoratieve elementen van algemeen belang wegens de erfgoedwaarde(n)."

2.3. Motivering van de afbakening van de bescherming

De afbakening van het beschermd onroerend goed is opgenomen op het plan dat als bijlage bij het ministerieel besluit is gevoegd. Alle kadastrale percelen gevat door de bescherming zijn opgenomen in artikel 1 van het ministerieel besluit.

Enkel de betonnen bunker wordt ter bescherming voorgesteld. Rond de bunker wordt een bijkomende perimeter van twee meter mee afgebakend, zodat uitstekende betonnen fundamentplaten, waterafvoersystemen of andere elementen die integraal deel uitmaken van de bunker maar niet bovengronds waarneembaar zijn, mee opgenomen zijn in de bescherming. Dit betekent een deel van het perceel 1478F.

2.4. Juridische toestand

2.4.1. Onroerend Erfgoed:

De bunker is opgenomen in de vastgestelde inventaris van het bouwkundig erfgoed, met ID-nummer 216990.

2.4.2. Ruimtelijke Ordening:

Gelegen in agrarisch gebied (cf. Gewestplan). Dit betreft herbevestigd agrarisch gebied.

3. BEHEERSVISIE

De opmaak van de beheersvisie gebeurde in samenspraak met de afdeling Beheer West-Vlaanderen, op een overleg op dinsdag 17 mei 2016.

3.1. Beheersdoelstellingen voor het beschermd onroerend goed

In het beschermingsbesluit zijn beheersdoelstellingen opgenomen. Je vindt die terug onder artikel 3 van het besluit. De beheersdoelstellingen moeten de zakelijkrechthouders (eigenaars, erfpachthouders, opstalhouders en leasinggevers) en gebruikers op weg helpen om de erfgoedwaarden maximaal in stand te houden of te verbeteren. Ze hebben de optimale verwezenlijking van de erfgoedwaarden voor ogen.

Ze geven richting aan of vormen een kader voor toekomstig beheer van het beschermd onroerend goed. Zakelijkrechthouders en gebruikers dienen rekening te houden met deze beheersdoelstellingen als ze werken wensen uit te voeren aan het beschermd goed. Ook de overheid houdt met deze doelstellingen rekening als ze over deze werken advies moet geven of als ze toelating moet geven voor die werken.

De beheersdoelstellingen spelen in op de erfgoedwaarden, erfgoedelementen en erfgoedkenmerken opgenomen in artikel 2 van het beschermingsbesluit.

3.2. Bijzondere voorschriften voor het beschermd onroerend goed

Voor elk beschermd onroerend goed geldt het actief en passief behoudsbeginsel. Dit betekent dat de zakelijkrechthouders en gebruikers het beschermd goed in goede staat moeten houden door de nodige instandhoudings-, beveiligings-, beheers-, herstellings- en onderhoudswerken uit te voeren en dat het verboden is om een beschermd onroerend goed te ontsieren, te beschadigen, te vernielen of de erfgoedwaarden er van aan te tasten. Het betekent ook dat een zakelijkrechthouder en gebruiker verplicht is het beschermd onroerend goed als een goed huisvader te beheren en het dus niet te verwaarlozen. Alle voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het beschermd onroerend goed die van toepassing zijn op het beschermd goed zijn opgenomen in artikel 4 van het beschermingsbesluit.

In het Onroerenderfgoeddecreet en Onroerenderfgoedbesluit zijn een aantal algemene voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van beschermd onroerend erfgoed opgenomen. Dat zijn deze:

- Het goed als een goed huisvader beheren en de nodige voorzorgsmaatregelen nemen tegen schade ten gevolge van brand, blikseminslag, diefstal, vandalisme, wind of water;
- De toestand van het goed regelmatig controleren;
- Regulier onderhoud uitoefenen;
- Onmiddellijk passende consolidatie- en beveiligingsmaatregelen nemen in geval van nood.

3.3. Toelatingsplichtige handelingen voor het beschermd onroerend goed

Voor sommige werken aan het beschermd onroerend goed moet een toelating worden gevraagd. Sommige werken kunnen namelijk een negatief effect hebben op de erfgoedwaarden. Voor alle werken die stedenbouwkundig vergunningsplichtig zijn, of waarvoor een verkavelingsvergunning, milieuvergunning of natuurvergunning nodig is vraagt de vergunningverlener (de gemeente of de Vlaamse overheid) advies aan het agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse overheid.

Voor een aantal werken die niet vergunningsplichtig zijn, moeten de zakelijkrechthouders en gebruikers, voorafgaand aan de uitvoering van de werken, toelating vragen aan het agentschap Onroerend Erfgoed of aan de erkende Onroerenderfgoedgemeente. Een overzicht van alle erkende onroerenderfgoedgemeenten is te vinden op www.onroerenderfgoed.be.

De werken waarvoor u toelating moet vragen zijn opgesomd in artikel 5 van het beschermingsbesluit.

4. BRONNEN

- Koninklijk Legermuseum Brussel, Collectie militaire luchtfoto's Eerste Wereldoorlog (geraadpleegd in het Kenniscentrum In Flanders Fields Museum Ieper), Britse luchtfoto 17/7/1917 (dianummer 8125, FID 7164).
- Kenniscentrum In Flanders Fields Museum Ieper, Collectie militaire luchtfoto's Eerste Wereldoorlog, Britse luchtfoto 25/1/1918 (dianummer 21736, FID 194).
- Memorial Museum Passchendaele 1917 Zonnebeke, Collectie militaire stafkaarten, *Abschnitt Moorsele. Nachrichtenmittel im Abschnitt der Div. A., 27/1/1918; Abschnitt Moorsele. Artillerie-Aufstellung der Div. A., 30/1/1918.*
- Militärarchiv Freiburg, PH3/1906: *Vorschriften für den Stellungskrieg für alle Waffen. Ergänzungsheft zum Teil 1b vom 15.12.16. Betonbauten. Vom 15 November 1917; PH3/1907: Vorschriften für den Stellungskrieg für alle Waffen. Teil 1b. Einzelheiten über Stellungsbau. Vom 26. August 1918; PH5-II/44: Zu A.O.K. 4. Einheitsunterstand aus Eisenbeton für Gefechtsstände oder [...]; PH14/109: diverse schetsen Gruppe Wijtschate, oktober – november 1917.*
- *Captured German Trench and Operations Maps from the National archives* [CD-rom uitgegeven door The Naval & Military Press], *Stellungskarte Ieperen*, Blatt XXII, 6/10/1917; *Stellungskarte Ieperen*, Blatt XXIV, 7/11/1917.
- *Mapping the Front: Ypres. British mapping 1914-1918: Great War Trench Map DVD Collection* [DVD uitgegeven door de Western Front Association, in association with the Imperial War Museum, 2008], *Belgium*, 28 N.E., Ed. 9A, 5/12/1917; Ed. 10A (Local), 11/9/1918.
- Topografische kaart van België, Herziening derde editie, Militair Cartografisch Instituut, schaal 1:20.000, 28/4, 1911.
- BOGAERT J. 1993: Deel I. Tussen Leie en Schelde in 1918, *Shrapnel*, 4, 4-52.
- FEYS B. 2014: Bunker in Waterstraat straks open voor publiek, *Nieuwsblad*, 14/8/2014.
- HOUTHAEVE R. & LECLUYSE N. 1997: *Moorslede 1914-1918. Morsdood... en toch herboren*, Moorslede.
- LYBEER A. 2014: Moorslede en Spoorlijn 64 Roeselare-Ieper. 150 jaar lokale spoorweggeschiedenis: 1864-2014, *Nieuwsbrief Heemkundige Kring Moorslede* 10.2, 12-17.
- LYBEER R. 2008: *Van Beton... tot Graniet. Stenen getuigen van WO I in Moorslede en Slypskapelle*, Moorslede.
- STICHELBAUT B. & CHIELENS P. 2013: *De oorlog vanuit de lucht. 1914-1918. Het Front in België*, Brussel.
- VANCOILLIE J. & BLIECK K. 2016: *Bouwen aan het front. Loopgraven, schuilplaatsen en betonbunkers van het Duitse leger aan het Ieperfront 1914-1918*, Zonnebeke.

- WEEMAES M. s.d.: *Van de IJzer tot Brussel. Het Bevrijdingsoffensief van het Belgisch leger. 28 september 1918*, s.l.
- *Dadizeele*, 28 NE 4, Ed 2A, 3/9/1917; Ed 9A, 5/12/1917, Ed 10A, 11/9/1918 [online], <http://digitalarchive.mcmaster.ca/islandora/object/macrepo%3A34> (geraadpleegd op 11/5/2016).
- *Belgium*, 28 NE, Ed 6A, 3/7/1917; *Belgium*, 28 NE, Ed 8A, 1/10/1917 [online], <http://maps.nls.uk/ww1/trenches/list.html> (geraadpleegd op 11/5/2016).
- DECOODT H. 2014: *Duitse bunker Deimler House* [online], <https://inventaris.onroerendergoed.be/dibe/relict/216991> (geraadpleegd op 11/5/2016).

5. BIJLAGEN BIJ HET INHOUDELIJK DOSSIER

5.1. Omgevingsplan bij de bescherming

Zie afzonderlijk document.

5.2. Fotobijlage

De fotobijlage bij het ministerieel besluit bevat alle relevante foto's voor dit dossier. Er is geen afzonderlijke fotobijlage bij het inhoudelijke dossier gevoegd.

5.3. Documentatie

Zie afzonderlijk document.

5.4. Criterionota

Zie afzonderlijk document.